

Ο Ναός της Παναγίας του Μουτουλλά

REPUBLIC OF CYPRUS
DEPUTY MINISTRY OF TOURISM

Ο Ναός της Παναγίας του Μουτουλλά

Σύμφωνα με επιγραφή του βόρειου τοίχου του ναού, ο ναός κτίστηκε το 1280 από τον Ιωάννη Μουτουλλά και τη σύζυγο του Ειρήνη. Ο ναός είναι μονόκλιτος και περιβάλλεται από κλειστή στοά στη βόρεια και δυτική πλευρά του, η ανέγερση της οποίας υπολογίζεται στον 14^ο – 15^ο αιώνα.

Εντός του κυρίως ναού υπάρχουν ξύλινα διαχωριστικά (παραστάδες) που σκοπό είχαν τον μερικό διαχωρισμό του ναού. Υπάρχουν δύο εισοδοί στον κυρίως ναό, μία στη δυτική και μία στη βόρεια πλευρά του, ύψους 1,75 μέτρα. Τα παράθυρα είναι λιγοστά και μικρά. Στον κυρίως ναό, θα δείτε δύο ορθογώνια παράθυρα στο ανατολικό και δυτικό αέτωμα, καθώς και μικρά ανακουφιστικά ανοίγματα για φωτισμό και ένα στην ασίδα του Ιερού.

Τοιχογραφίες υπάρχουν στο εσωτερικό και εξωτερικό μέρος του ναού. Δεν γνωρίζουμε τον ζωγράφο του ναού.

Η μοναδικότητα των τοιχογραφιών του ναού αυτού έγκειται στο ότι είναι το μόνο χρονολογημένο σύνολο βυζαντινής μνημειακής ζωγραφικής του 13^{ου} αιώνα. Αρκετές από αυτές, όπως βλέπετε, έχουν υποστεί εκτεταμένη φθορά.

Τοιχογραφίες

Στην ασίδα του Ιερού Βήματος απεικονίζεται η Θεοτόκος με υψωμένα τα χέρια, σε δέηση, έχοντας τον Χριστό, σε παιδική ηλικία, σε μέταλλο μπροστά στο στήθος.

Δεξιά και αριστερά οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ θυμιατίζουν. Στο κάτω μέρος της αψίδας απεικονίζονται έξι συλλειτουργούντες Ιεράρχες, οι οποίοι κατά σειρά από αριστερά είναι: Άγιος Νικόλαος, Άγιος Γρηγόριος και Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Στα δεξιά ο Άγιος Βασίλειος, ο Άγιος Επιφάνιος και ο Άγιος Αυξίβιος.

Στο ανατολικό αέτωμα δεν σώζεται τοιχογραφία. Πάνω από την κορυφή της αψίδας του βήματος διασώζεται επιγραφή για τους κτήτορες του ναού και το κάτω μέρος του Θρόνου είναι καλυμμένο με παραδοσιακά κεντήματα. Ο Θρόνος ετοιμάζεται για τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού.

Στο ανατολικό κάτω μέρος της αψίδας απεικονίζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου και σε επιγραφή τα λόγια του Αρχαγγέλου Γαβριήλ προς τη Θεοτόκο. Δέσμη φωτός με τρεις ακτίνες ακτινοβολεί προς την Παναγία, συμβολίζοντας την Τριαδική Θεότητα. Τα αστέρια πάνω στην Παναγία συμβολίζουν το Αειπάρθενο της Θεοτόκου, πριν και μετά την Γέννηση του Χριστού. Απεικονίζονταν επίσης συστρεφόμενα φίδια, που είναι Κωνσταντινουπολίτικη σκηνή .

Πάνω στην παραστάδα απεικονίζεται σταυρός ο οποίος πιστεύεται ότι ανέκοπτε ή απωθούσε το κακό.

Στην παραστάδα του νότιου τοίχου, έξω από το Ιερό Βήμα, απεικονίζεται ο Χριστός να ευλογεί με το δεξί του χέρι, ενώ με το αριστερό κρατεί Ευαγγέλιο.

Η αντίστοιχη παραστάδα στον βόρειο τοίχο απεικονίζει την Θεοτόκο σε στάση δέησης προς τον Κύριο. Η Θεοτόκος παίζει ρόλο μεσίτριας μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων.

Δεξιότερα στον νότιο τοίχο απεικονίζεται η Παναγία Βρεφοκρατούσα, κάτω από το τόξο. Ο Χριστός ενώ έχει πρόσωπο παιδιού, έχει φαλακρό κεφάλι ως να ήταν ηλικιωμένος, θέλοντας να δείξει ο ζωγράφος ότι διαθέτει τη σοφία ενός ηλικιωμένου.

Ο χώρος πάνω από την Παναγία Ένθρονη, είναι κενός, χρησιμοποιείται μόνο το γκριζογάλανο χρώμα.

Δεξιά της Ένθρονης Παναγίας, ο νότιος τοίχος χωρίζεται σε δύο ζώνες, όπως και ο δυτικός και ο βόρειος. Όπως και σε άλλες παρόμοιου τύπου εκκλησίες, στην πάνω ζώνη παρουσιάζεται εικονογραφικό πρόγραμμα από τη ζωή της Παναγίας και του Χριστού, και στο κάτω μέρος μορφές Αγίων, Αποστόλων κ.α.

Στην αρχή του νότιου τοίχου απεικονίζεται η Γέννηση του Χριστού, όπου η κεντρική δεσπόζουσα φυσιογνωμία είναι η Θεοτόκος, μεγαλύτερη σε διαστάσεις από τις υπόλοιπες φιγούρες. Κάθεται στο κέντρο της σκηνής, μπροστά σε σπήλαιο με μαύρο φόντο. Γέρνει προς τα δεξιά κοιτάζοντας το Θείο Βρέφος. Κρατεί τοπικό παραδοσιακό μαντήλι.

Ο Χριστός είναι σπαργανωμένος σε φάτνη. Πίσω βρίσκονται ένα άλογο και ένα βόδι και με το χνώτο τους ζεσταίνουν το Βρέφος. Το αστέρι πάνω από το σπήλαιο υποδεικνύει την τοποθεσία του νεογέννητου Θείου Βρέφους.

Οι τρεις Μάγοι – Βασιλείς, καταφθάνουν από τα αριστερά φέρνοντας δώρα: , σμύρνα, λιβάνι και χρυσάφι.

Στη δεξιά πάνω γωνία, άγγελος ανακοινώνει στους βοσκούς το άγγελμα της Γέννησης του Χριστού.

Στη δεξιά κάτω γωνία, σε στρογγυλή λεκάνη, απεικονίζεται το πρώτο λουτρό του νεογέννητου Χριστού από δύο γυναίκες. Στην αριστερή κάτω γωνία, ο Ιωσήφ. Δεν γνωρίζουμε τι ακολουθούσε την τοιχογραφία της Γέννησης στην πάνω ζώνη του νότιου τοίχου, αφού οι τοιχογραφίες έχουν καταστραφεί. Σε κατοπινό χρόνο, κατά τον 14^ο – 15^ο αιώνα προστέθηκε η Υπαπαντή του Χριστού και η οποία, σύμφωνα με τον Εβραϊκό Νόμο, γινόταν 40 μέρες μετά τη γέννηση του παιδιού. Το πρωτότοκο αρσενικό παιδί μεταφερόταν και αφιερωνόταν στον ναό από τους γονείς του. Οι γονείς προσέφεραν αρνί ή περιστέρια (οι φτωχότεροι), για τη θυσία.

Η εικόνα της Υπαπαντής διαδραματίζεται μπροστά από την Αγία Τράπεζα, πάνω στην οποία υπάρχει κόκκινο κάλυμμα και κλειστό βιβλίο.

Ο Συμεών στα δεξιά, παραδίδει τον μικρό Χριστό στην Παναγία, η οποία απλώνει τα χέρια για να πάρει τον Χριστό στην αγκαλιά της. Πίσω από την Παναγία απεικονίζεται η Άννα και ο Ιωσήφ, ο οποίος κρατά ζεύγος πουλιών για τη θυσία.

Στην πάνω ζώνη του δυτικού τοίχου απεικονίζονται τρεις σκηνές από τον Χριστολογικό κύκλο: η Ανάσταση του Λαζάρου, (σώζεται μόνο το δεξί τμήμα της τοιχογραφίας), η Βαϊοφόρος (είσοδος του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, και η Σταύρωση του Χριστού.

Ο Χριστός εικονιζόμενος στο κέντρο της τοιχογραφίας, βαδίζει με μεγάλα βήματα προς το μέρος του φίλου του, Λάζαρου. Απλώνει το χέρι του προς τον Λάζαρο που είναι όρθιος στο ανοικτό μνήμα και τον καλεί να αναστηθεί. Η γνωστή φράση «Λάζαρε δέυρο έξω» είναι γραμμένη μπροστά από τον Ιησού. Στα πόδια του είναι γονατισμένες οι αδελφές του Λαζάρου, Μάρθα και Μαρία, που τον ικετεύουν να σώσει τον αδελφό τους. Ένας νεαρός άνδρας ξετυλίγει το σάβανο του Λαζάρου, σκεπάζοντας τη μύτη του για να μην μυρίζεται την οσμή από τον νεκρό.

Ακολουθεί η Βαϊοφόρος, η θριαμβευτική σκηνή της εισόδου του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, (γιορτάζεται μία βδομάδα πριν την Ανάσταση του Χριστού). Ο Χριστός καθήμενος σε λευκό γαϊδούρι εισέρχεται στα Ιεροσόλυμα. Ευλογεί όλους που πλησιάζουν, για να τον υποδεχθούν. Ένα παιδί στρώνει το ένδυμα του στο έδαφος για να πατήσει σ' αυτό, το ζώο, που μεταφέρει τον Χριστό. Οι Απόστολοι Ιωάννης και Πέτρος ακολουθούν τον Χριστό στην αριστερή πλευρά της σκηνής.

Η Τρίτη σκηνή, στην πάνω ζώνη του δυτικού τοίχου απεικονίζει τη Σταύρωση του Χριστού. Η δεξιά πάνω μεριά έχει χαθεί. Κάτω από τον Σταυρό απεικονίζεται ο Γολγοθάς. Πάνω στον Σταυρό ο Χριστός με τέσσερα καρφιά, νεκρός, και το κεφάλι γεμμένο προς τα δεξιά. Στη μέση του, δεμένο, απεικονίζεται τοπικό παραδοσιακό υφαντό. Από την πλευρά του τρέχει αίμα και νερό. Αριστερά του Σταυρού απεικονίζεται η Παναγία να κοιτάζει τον Χριστό, μαζί με τη γυναίκα που τη συνοδεύει, (πιστεύεται ότι είναι η Μαρία η Μαγδαληνή). Ο μαθητής του Χριστού, ο Ιωάννης ο Θεολόγος, στέκεται στη δεξιά πλευρά.

Στην πάνω ζώνη του βόρειου τοίχου, απεικονίζονται η Εις Άδου Κάθοδος (Ανάσταση του Χριστού) και η Κοίμηση της Θεοτόκου. Η παράσταση μετά την

Κοίμηση δεν σώζεται. Η σκηνή της Ανάστασης, της οποίας το πάνω τμήμα έχει καταστραφεί, παρουσιάζεται με τον παραδοσιακό βυζαντινό τρόπο.

Ο Ιησούς απεικονίζεται να οδεύει προς τα δεξιά, πατώντας τη σπασμένη θύρα του Άδη, και κρατώντας στο χέρι ανυψωμένο σταυρό, σύμβολο της νίκης ενάντια στον θάνατο. Με το δεξί του χέρι ανασηκώνει τον ηλικιωμένο Αδάμ, πίσω από τον οποίο στέκεται η Εύα, και οι οποίοι συμβολίζουν το ανθρώπινο γένος, το οποίο έρχεται να σώσει ο Χριστός με τη θυσία του.

Στην άλλη πλευρά απεικονίζονται τρεις προφήτες, Δαυίδ, Σολομώντας και Ιωάννης ο Πρόδρομος.

Η τελευταία σκηνή, η Κοίμηση της Θεοτόκου, βρίσκεται πάνω από τη βόρεια είσοδο του ναού. Το λείψανο της Παναγίας απεικονίζεται στο κέντρο της τοιχογραφίας. Η κλίνη περιβάλλεται με πλούσια διακοσμημένο ύφασμα. Την Παναγία περιβάλλουν οι Απόστολοι θλιμμένοι. Αριστερά ο Απόστολος Πέτρος θυμιατίζει. Δεξιά ο Ιωάννης, πιο πίσω οι Απόστολοι Παύλος και Ανδρέας. Πίσω από την κλίνη, στο κέντρο, ο Χριστός, του οποίου το κεφάλι δεν σώζεται, κρατά στην αγκαλιά του τη ψυχή της μητέρας του. Ψηλά δεξιά, βλέπουμε μέρος αγγέλου που πετά.

Η κάτω ζώνη των τοιχογραφιών, όπως και σε άλλες παρόμοιες εκκλησίες, παρουσιάζει σειρά Αγίων, με πρώτους στον νότιο τοίχο τους: Χριστόφορο, Ευστάθιο και Παύλο, οι οποίοι κοιτάζουν προς τα αριστερά. Οι αντίστοιχοι Άγιοι στον βόρειο τοίχο: Γεώργιος και Πέτρος, κοιτάζουν προς τα δεξιά.

Στην κάτω ζώνη του δυτικού τοίχου απεικονίζονται έξη ολόσωμες μορφές, δεξιά και αριστερά της εισόδου. Η πρώτη στ' αριστερά μορφή είναι κατεστραμμένη και ακολουθούν οι Άγιες Αθανασία και Μαύρα. Η Αγία Αθανασία, όταν έγινε μοναχή, έφερε γενειάδα για να μοιάζει με άνδρα και να μην αναγνωρίζεται από το σύζυγο της, επίσης μοναχό, Άγιο Ανδρόνικο.

Στο δεξί τμήμα του δυτικού τοίχου, απεικονίζονται οι Αγίες Βαρβάρα, Μαρίνα (προστάτιδα των παιδιών) και Αναστασία.

Στην κάτω ζώνη του βόρειου τοίχου αριστερά της εισόδου, απεικονίζονται ο Άγιος Στυλιανός, Αρχάγγελος Μιχαήλ και Απόστολος Πέτρος.

Πιο πέρα, στην ίδια ζώνη, ανατολικά της βόρειας εισόδου, απεικονίζεται έφιππος ο Άγιος Γεώργιος και ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. Η συγκεκριμένη ανθρωπόμορφη απεικόνιση του δράκου, που φονεύει ο Άγιος Γεώργιος, είναι μοναδική στη σχετική εικονογραφία στην Κύπρο.

Ο Πρόδρομος μαζί με τον Χριστό και την Παναγία, που βρίσκονται στα δύο διαχωριστικά (παραστάδες) συμπληρώνουν τη Μικρή Δέηση. Η Δέηση στις Παραστάδες είναι χαρακτηριστικό του 12^{ου} αιώνα.

Στο ανατολικότερο σημείο του βόρειου τοίχου, στο Άγιο Βήμα, διαβάζει κανείς την κτητορική επιγραφή μαζί με την απεικόνιση των κτητόρων πιο πάνω. Η τοποθέτηση των δωρητών στο συγκεκριμένο χώρο αποτελούσε ύψιστη τιμή γι' αυτούς.

Η καλλιτεχνική αξία των τοιχογραφιών της Παναγίας του Μουτουλλά, έγκειται στο ότι αποτελεί το μοναδικό σύνολο τοιχογραφιών του 13^{ου} αιώνα στην Κύπρο. Δεν αποτελεί μέρος μοναστηριακού μνημείου, αλλά είναι ο οικογενειακός, ίσως, ναός μιας εύπορης οικογένειας της περιοχής.

Στον εξωτερικό δυτικό τοίχο της Στοάς έχουμε επίσης δύο τοιχογραφίες, τον Ένθρονο Χριστό και τον έφιππο Άγιο Γεώργιο, που δεν φαίνονται να είναι του ίδιου ζωγράφου. Στον εξωτερικό βόρειο τοίχο έχουμε τη Δευτέρα Παρουσία, η οποία απεικονίζεται δεξιά και αριστερά της βόρειας εισόδου του ναού. Στο ανατολικό άκρο του ίδιου τοίχου στην πάνω ζώνη απεικονίζονται η Φλεγόμενη Βάτος και οι επτά παίδες της Εφέσου. Κάτω απεικονίζονται η Αγία Βαρβάρα και η Αγία Αικατερίνη.

Εξωτερικά, γύρω από τη Βόρεια Είσοδο απεικονίζεται η Δευτέρα Παρουσία και η επιγραφή «Ετοιμασία του Θρόνου». Δίπλα από τον Χριστό απεικονίζονται η Θεοτόκος και ο Πρόδρομος και ακολουθούν οι Απόστολοι, με πρώτο τον Παύλο στ' αριστερά του Χριστού και ακολουθούν ο Ιωάννης, ο Μάρκος και ο Ανδρέας. Δεξιά του Χριστού είναι μάλλον ο Πέτρος, ακολουθεί ο Ματθαίος, και πίσω τους απεικονίζονται άγγελοι. Πιο κάτω, οι Πρωτόπλαστοι, ηλικιωμένοι, σε στάση δέησης. Πίσω και κάτω από τον Αδάμ απλώνεται η Κόλαση και πλησίον ο ζυγός με τον οποίο θα κριθούν οι ψυχές.

Δύο ιπτάμενοι άγγελοι με σάλπιγγες, ο ένας γυρνά προς τη γη και ο άλλος προς τη θάλασσα, μαζεύουν τις ψυχές, οι οποίες παριστάνονται σαν γυναίκες.

Πίσω από την Εύα απεικονίζονται οι δίκαιοι και ο παράδεισος.

Μπροστά από τα σκαλοπάτια του Παράδεισου απεικονίζεται ο Πέτρος να συνομιλεί με τον Παύλο και να οδηγεί ομάδα ανθρώπων στον Παράδεισο. Απεικονίζεται επίσης χορός Οσίων Γυναικών και χορός Μαρτύρων, με τελευταία την Οσία Μαρία την Αιγυπτία.

Η δίφυλλη σκαλιστή νότια θύρα του ναού είναι από τα πολύ λίγα δείγματα ξυλογλυπτικής μεσοβυζαντινής εποχής που σώζονται στην Κύπρο.

Στο εικονοστάσι υπάρχουν αντίγραφα των εικόνων του Χριστού και της Θεοτόκου, τα αυθεντικά βρίσκονται στο Μουσείο της Μονής Κύκκου.